

у. Аргада 2023 г.

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки республики Бурятия

Курумканское РУО

МБОУ "Аргадинская СОШ"

РАССМОТРЕНО

Руководитель МО

DR

Раднаева Д.Р.

Протокол № 1 от «31» 08
2023 г.

СОГЛАСОВАНО

**Заместитель директора
по УВР**

ЯХ

Я.Х. Лесонова

Протокол № 1 от «31» 08
2023 г.

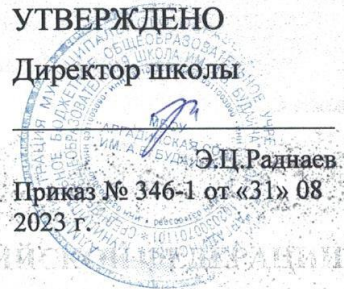
УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

ЭЦ

Э.Ц. Раднаев

Приказ № 346-1 от «31» 08
2023 г.

Министерство образования и науки республики Бурятия

Курумканское РУО

МБОУ "Аргадинская СОШ"

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

РАССМОТРЕНО учебного предмета « Родной (бурятский) язык»

Руководитель МО

для обучающихся 1 класса

Директор школы

по УВР

Раднаева Д.Р.

Протокол № 1 от «31» 08
2023 г.

Я.Х. Лесонова

Протокол № 1 от «31» 08
2023 г.

Э.Ц. Раднаев

Приказ № 346-1 от «31» 08
2023 г.

у. Аргада 2023 г.

учебного предмета « Родной (бурятский) язык»

для обучающихся 1 класса

Тайлбари бэшэг

Нэгэдэхи классай хурагшадай буряад хэлэ үзэхэ тусхай методическа комплекс байгуулагдахан байна. Энэ комплексын гол компонент хадаа «Үзэглэл» ном болоно. Энэ номой удха 2013 ондо зохёогдоһон «Буряад хургуулиин программанууд» дээрэ үндэһэлнэ (авторынь Р.С. Дылыкова). Эхин класста үзэгдэхэ буряад хэлэнэй шэнэ программа хадаа мүнөөнэй шэнэ ФГОС - ой эрилтэдэ харюусамаар зохёогдоһон байна. Мүнөөнэй стандартын үндэһөөр шэнэ эрилтэнүүд болзоонуудта(условинуудта), удхада болон үхибүүдэй дүн шадабаринуудта табигдана.

Болзоонуудта иимээрилтэнүүд хараалагдана: хургуулинууд мүнөө үесын оньһон хэрэгсэлнүүдтэй, Интернеттэй холбоотой, тиихэдэ тусхайгаар зохёогдоһон, бүтээгдэһэн арга боломжонуудтай, материална тэдхэмжэтэй, тиин шэнэ технологинуудые хэрэглэн үхибүүдые хургаха аргатай, тэрэ технологинуудаар хүдэлжэ шадаха багшанартай байха.

Удхада иимэ эрилтэнүүд табигдана: хургуули бүхэн өөрын тусхай программатай (Основная образовательная программа) байха ёһотой. Хуушан стандарт соо үхибүүдэй ганса мэдэсэ, шадабари, дадалда эрилтэнүүд табигдаһан байгаа хаань, харин шэнэ стандарт соо эрилтэнүүд юрэнхылэгдэһэн удхатай болоо. Түрүүшын хуурида үхибүүнэй өөрын хүгжэлтын дүнгүүд (личностные результаты) гээшэ гараба. Тиимэһээ багша үхибүүн бүхэниие өөртэнь өөрын ажабайдал эмхидхүүлжэ, хэрэгтэй хадань хубилган эрхилүүлжэ хургаха болоно.

Шэнэ стандарт соо метапредметнэ дүнгүүдтэ ехэ анхарал табигдана. Тэрэнь (универсальные учебные действия) (УУД) гэжэ ойлгосотой тааруу:

1. Бээ гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД): багшатая хамта хэшээлэйнгээ зорилго табижа хураха, юу хэхэ гээшэбиб гэжэ уридшалан хэлэхэ; өөрынгөө, нухэдэйнгөө ажал багшатая сугтаа урид зохёогдоһон тусхай критеринүүдээр шалгаха;
2. Оршон тойрониие шудалха шадабари (познавательные УУД): номоор хүдэлхэ (номой гаршагай, тусгаар тэмдэгүүдэй үүргэ ойлгохо), зураг хаража гү, али текст уншажа, асуудалнуудта харюу олохо, багшатая болон нүхэдтээ хамта дүн гаргаха, үгөөр хэлэгдэһэн ойлгосо схемэ, модель болгохо, тиин һөөргэнь модель соо харуулаатай ойлгосо үгөөр хэлэхэ, текстын удха дамжуулха.
3. Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

Уран гоёор уншаха, хөөрэхэ;

- Хажуудахи хүнүүдээ шагнаха, тэдэнэй хэлэһэниие ойлгохо;

- Классайнгаа үхибүүдтэй, багшатаяа яагаад ажалаа эмхидхэхэ, ямар журамуудыг сахиха тухайгаа хэлсэхэ;
  - Хоёр хоёроороо, бүлэг бүлэгөөр хүдэлхэ.
4. Эхин хургуулида үхибүүн бүхэн өөрынгөө хуралсал эмхидхэхэ, хинан шалгаха, сэгнэжэ шадаха, тиихэдэ ямаршье мэдээсэлэй удха ойлгожо абаад, өөрын болгохо, тэрээн сооһоо тус ушарай зорилгоор өөртөө шэнэ юумэ илган абаха, анализ, синтез хэхэ, адлидхаха, илгаруулха, ойлгосонуудыг бүридхэхэ, дун гаргаха, мэдээсэлнүүдыг нэгэ түхэлһөө нүгөө түхэлдэ оруулжа шадаха гэхэ мэтэ – иимэ шадабаринуудтай болохо ёһотой.

Тэрээнһээ гадна предметнэ дүнгүүд гээд байха. Тэрэ дүнгүүд предмет бүхэнэй гол эрилтэнүүдтэй тааруу байхаһаа гадна, багшын ажалай программа соо харуулаатай байдаг, тиихэдэ багша бүхэн өөрынгөө талаһаа стандартна, стандартһаа үлүүлһэн гэхэ мэтэ дүнгүүдыг харуулха аргатай, тэдэнэ хүгжөөхын ажал яажэ эмхидхэхэ гээшэбиб гэжэ өөрөө харуулха болоно.

Үхибүүдыг эрдэм номдо хургаха, тэдэниг хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ буряад хэлэн айхабтар шухала үүргэ дүүргэдэг бшуу. Юундэб гэхэдэ, үхибүүд анха түрүүн хэлэндэ ороходоо, эхэ эсэгынгээ, аха эгэшингээ хэлэжэ, заажэ үгэһэн хэлэн дээрэ ухаагаа гүйлгэжэ, алибаа юумэн тухай зүбөөр, хүсэд найнаар ойлгожо, хэлэжэ хурадагынь мэдээжэ. Энэ хадаа тэдэнэй ухаан бодолой хүгжэлтын эхин үе гэжэ тоологдоно.

Мүнөөнэй үхибүүд хургуулидаа ерэхэдэ, олон юумэ мэдэһэн, үзэһэн, дуулаһан байдаг. Энэмнай булганда ойлгосотой: айл бүхэн телевизортай, компьютертай, Интернеттэй холбоотой. Иимэ үе сагта үхибүүдэй ухаан бодол үдэр бүри хүгжэнэ, баяжана.

Россиин Федерациин эрдэм хуралсалай министрствээр 2021 оной майн 31- нэй 286 дугаарай захиралтаар шэнэ ФГОС баталагдаһан байна.

Нэгэдэхи класста үзэгдэхэ буряад хэлэнэй гол зорилго:

- түрэл буряад хэлэн дээрэнь бэшүүлжэ, уншуулжа, харилсуулжа хургаха;
- алдуугүйгөөр, сэбэр гоёор бэшүүлжэ хургаха;
- хурагшадай үгэ хэлыг баяжуулха;
- үзэглэлэй үедэ үзэһэнөө дабталга дээрэ үндэһэлжэ, хэлэнэй зүйлнүүдэй шэнэ шанар шэнжэнүүдтэй танилсана;

- фонетическэ, орфографическа, графическа, грамматическа ойлгосонуудые уламжалан үзэлгэ;

- орфографическа дадал дүршэл хүгжөөлгэ;

- буряад хэлэндээ дуратайгаар хандалга тэрэнээ шэнжэлхэ, шудалха эрмэлзэл хүгжөөхэ;

- метапредметнэ шэглэлтэй шадабари бүридхэлгэ.

Хэшээлдээ «Мүшэхэн» гэжэ ном ажалай дэбтэртэйнь барина. Авторнууд: Р.С.Дылыкова, С.И. Аюшиева, Л.Д. Доржиева, В.Н.Очирова, Е.Б.Очирова.: 1-дэхи класс.- Улаан – Үдэ, «Бэлиг» хэблэл,2022 он; Буряад Уласай Болбосоролой болон эрдэм ухаанай яаман баталхан.

Нуралсалай хахад жэл соо 12 час үгтэнэ.

3- дахи четверть – 5 час.

4- дэхи четверть - 7 час.

Бүлэгүүд болон темэнүүдые үзэхэ түсэблэлгэ

1. Аялган абяанууд ба үзэгүүд (1 ч)
2. Хашалган абяанууд ба үзэгүүд (1ч)
3. Дифтонг аялганууд (1 ч)
4. Йотированна аялганууд (1 ч)
5. Буряад алфавит (1 ч)
6. Эрэ, эмэ, эрсэ аялганууд. Аялганай тааралдал, хубарил (1 ч)
7. Юумэнэй нэрэ, глагол, тэмдэгэй нэрэ (1 ч)
8. Абтаһан үгэнүүд (1 ч)
9. Ехэ үзэгөөр бэшэгдэдэг үгэнүүд (1 ч)
10. Мэдүүлэл юу харуулнаб? Мэдүүлэлэй һүүлдэ ямар сэглэлтын тэмдэг табигдахаб? (1 ч)
11. Үгэ таһалжа, шэнэ мүртэ бэшэлгэ (1 ч)
12. Хэлэлгэ бэшэг дээрэ яажа харуулагданаб? Текст гэжэ юун бэ?(1 ч)

1 классай буряад хэлэнэй календарна-тематическа түсэб

№	Хэшээлэй сэдэб	Үзэгдэхэ гол асуудалнууд	Үгтэһэн саг Үнгэргэгдэхэ саг
1	Аялган абяанууд ба үзэгүүд	Энэ бүлэгэй гол зорилго хадаа, хэлэлгэ соо хэрэглэгдэдэг үгэнүүд абяануудһаа бүридэнэ гэжэ ойлгохо болоно. Абяанууд аялган болон хашалган гэжэ илгардаг. Гол илгаань (торолтогүйгөөр, торолтотойгоор). Тиймэһээ энэ гол илгаань үхибүүдтэ үшөө дахин ойлгуулха шухала. Энэ хэшээл дээрэ һурагшад аялган абяан ба үзэгүүд тухай мэдэхэ мэдэсэеэ бэхижүүлнэ. Үгэнүүдые буулгажа бэшэхэдээ, аялган абяа тэмдэглэһэн үзэгүүд	

		доогуур зурана. Хоёрдохи даабари соо юумэнүүдые нэрлэнэ, бэшэнэ, түргэн аялгануудые олоно, бүлэглэнэ. Аялган абяанууд түргэн ба удаан гэжэ илгардаг. Дэбтэр соо 3-дахи, 4 –дэхи даабаринуудые дүүргэхэдээ, үгэнүүдэй илгаа оложо, зүбөөр бэшэнэ.	
2	Хашалган абяанууд ба үзэгүүд	Энэ бүлэг хашалган абяанууд торолтотойгоор үгүүлэгдэдэг, тэдэ хатуушье, зөөлэншье байдаг, мүн баһа хонгео ба бүдэхи гэжэ илгардаг гэжэ ойлгосо абана. Хашалгануудые үзэжэ байхадаа, багшын хүтэлбэри доро хашалганай илгаае һурагшад шэхээрээ шагнан, илгаруулжа һурана. даабаринуудые дүүргэхэдээ, үхибүүд хатуу ба зөөлэн, хонгео ба бүдэхи гэжэ элирүүлнэ. Үгэнүүд хатуу ба зөөлэн хашалганһаа боложо, удхынгаа талаар тад ондоо удхатай болодог. Үгтэһэн шэнэ удхатай үгэнүүдые хэрэглэн мэдүүлэлнүүдые зохёно. Иигэжэ хашалганай илгаае шэхээрээ илгаруулха дадалтай болоһон хойнонь, дэбтэр соохи дүримүүдтэй танилсуулхада зохид.	
3	Дифтонг аялганууд	Энэ бүлэг үзэхэдөө, үхибүүд хоёр ондоо абяануудые нэгэ артикуляторно хүдэлсөөр, нэгэ агаарай түлхисөөр үгүүлхэдэ бии болоһон абяае дифтонг гэжэ ойлгоно. Дифтонгнууд ай, ой, эй, уй, үйудаанаар үгүүлэгдэдэг гэжэ ойлгожо абана. Дэбтэр соо үгтэһэн шүлэг элдэб янзын даабаритайгаар хэрэглэжэ болохо. Шүлэг уран гоёор уншаад, дифтонг аялгануудтай үгэнүүдые түүжэ бэшээд, зүбөөр үгүүлхэ илгааень заажа үгэхэ, словарна хүдэлмэри үнгэргэхэ.	
4	Йотирован на аялганууд	Энэ темэ үзэхэдөө, һурагшад йотированна аялганууд ямар «ажалтайб» гэжэ мэдэжэ абана. Йотированна аялган үзэгүүд урдахи хашалган үзэгүүдые зөөлэрүүлнэ гэжэ ойлгожо абана. Үшөө тиихэдэ йотированна аялганууд үгын, үсын эхиндэ байгаа һаа хоер абяа тэмдэглэдэг гэжэ мэдэсэтэй болоно.	
5	Буряад алфавит	Энэ темэ үзэхэдөө, буряад алфавидай үзэгүүдтэй, тэрэнэй уншалгатай танилсуулна. Даабаринууд соо буряад үгэнүүдые алфавидай гуримаар бэшүүлжэ һургаха зорилго табигдана. Үзэг бүхэниие зүбөөр үгүүлжэ, шэхээрээ дуулажа, тусхай даабаринуудые дүүргэһэнэйнгээ хойно, үзэгүүд үгэ соо хайшан гэжэ үгүүлэгдэдэгыень мэдэжэ абана. Һурагшад буряад алфавидые сээжээр мэдэхэ ёһотой. Энэ темээ үзэжэ дүүргээшье һаа, бэшэ темэнүүдые үзэжэ байхадаа алфавидые сээжээр һурагшадта хэлүүлжэ байха болоно.	
6	Эрэ, эмэ, эрсэ	Нэн түрүүн үхибүүд аялган абяануудай, тэдэнэй үзэгүүдэй эрэ, эмэ болон эрсэ гэжэ бүлэгүүдтэ	

	<p>аялганууд;</p> <p>Аялганай тааралдал;</p> <p>Аялганай хубарил</p>	<p>илгардагыень ханаха болонод. Ном соо үгтэһэн дүрим хурагшад уншажа, хадуужа абана. Һүүлээрнь даабари дүүргэжэ, тэрэнэй асуудалда харюусахадаа, бүлэг бүхэниие эрэ болон эмэ гэжэ нэрлэнэ. Багшын зурагуудые харуулхада, эрэ, эмэ, эрсэ аялгантай үгэнүүдые үхибүүд олоно.</p> <p>Аялганай тааралдал гэжэ дүримтэй танилсуулхаһаа түрүүн хурагшад ямар аялгануудые мэдэхэ болооб гэжэ элирүүлхэ. Иимэ зорилготойгоор хурагшад 1-дэхи даабари дүүргэнэ. Эдэ үгэнүүд соо эрэ аялганууд гансал эрэ аялгантаяа, эмэ аялганууд гансал эмэ аялгантаяа, харин эрсэ аялганууд эрэшье, эмэшье аялгануудтай хамта нэгэ үгэ соо бэшэгдэнэ гэхэн тобшолол гаргана. Энэ хоёр тобшололнууд дээрэ үндэһэлэн дүн гаргагдана, энэ дүримые тааралдал гэдэг гэжэ багша ойлгуулна. Аялганай тааралдалые бата бэхээр ойлгуулхын тула дэбтэр соо тухай даабаринуудые үнгэргэнэ. Үхибүүд таабаринуудые таагаад, тайлбаринуудые кроссворд соо бэшэнэ. (1. Хүйтэн. 2. Саһан. 3. Һалхин. 4. Мүльһэн)</p> <p>Энэ темэ үзэхэдөө нэн түрүүн буряад хэлэндэ аялганууд үгэ соо ямар дүрим баримталан хубаринаб гэжэ ойлгуулха. Энэ дүрим олон жэшээнүүд дээрэ ойлгуулжа болохо. Дэбтэр соо үгтэһэн 1-дэхи даабари дүүргэхэдээ, үгэнүүд соохи аялгануудые хубарюулан нэрлэнэ, бэшэнэ, доогуурнь зурана, модель соо абяануудые тэмдэглэнэ. 2-дохи даабари дүүргэхэдээ, дүн гаргалгада ерэхэдэ болоно: хэрбээ (баабгай, могой, ээзгэй) үгын эхиндэ а үзэгэй байхада, саашанхи үенүүдтэ а, аа, ай үзэгүүд бэшэгдэхэ; үгын эхиндэ о үзэгэй байхада, саашанхи үенүүдтэ о, оо, ой үзэгүүд бэшэгдэхэ; үгын эхиндэ э үзэгэй байхада, саашанхи үенүүдтэ э, ээ, эй үзэгүүд бэшэгдэхэ. Хэшээл дээрэ оньһон үгэнүүдые үргэлжэлүүлэн бэшэхэ даабари үгтэнэ. (Биб гэхэн гансаараа, бидэ гэхэн олоороо. Ой модон үндэртэй, набтартай, олон зон һайтай, муутай.) Эдэ оньһон үгэнүүдэй удха дээрэ ажаллана. Аялганай хубарилай дүрим бэхижүүлхын түлөө 4-дэхи даабари дүүргэнэ. 5-дахы даабари соо үхибүүд схемээр үгэнүүдые нэрлэнэ. Схемэ соо нэгэ точкоор түргэн аялган тэмдэглэгдэнэ, хоёр точкоор удаанаялган ба дифтонгтэмдэглэгдэнэ.</p>	
7	Хэн? Юун? асуудалтай үгэнүүд	<p>Энэ темэ гарахадаа багша элдэб зурагуудые хэрэглэбэл, темее бата бэхээр ойлгуулжа шадаха. Эдэ зурагууд дээрэхи юумэнүүдые хараһанаа нэрлэнэ. Энэ ажал группа соо ябуулхада болоно. Үхибүүд дундаа харилсажа, юумэнүүдые илган бэшээд, Һүүлээрнь класстаа харуулна, удаань сэгнэхэ ажал үнгэргэгдэнэ. Нэгэдэхи класста юумэнэй нэрэ, глагол, тэмдэгэй нэрэ</p>	

	<p>Юу хэнэб? Яанаб? асуудалтай үгэнүүд</p> <p>Ямар? асуудалтай үгэнүүд</p>	<p>гэжэ нэрлэнэгүй, харин хэн? юун? ямар? юу хэнэб? яанаб? гэжэ асуудалнуудта харюусадаг үгэнүүдтэй танилсуулха зорилго багшын урда табигдана. Хамагай түрүүн хэн? юун? гэжэ асуудалда харюусадаг үгэнүүдээр ажаллана. Үгтэһэн үгэнүүдые һурагшад хоёр бүлэгтэ хубаана, мэдүүлэлнүүдые зохёоно. 2-дохи даабари дүүргэхэдээ, үхибүүд зурагуудые хараад, тааруулан холбоно. Һүүлээрнь мэдүүлэлнүүдые зохёоно. (Бата загана бариба. Гарма ном уншана. Ханда жэмэс түүнэ.)</p> <p>Хамагай түрүүндэ хэн? гэжэ асуудалда харюусадаг үгэнүүдые зураг дээрэ оложо, удаань яанаб? яажа байнаб? асуудалда харюусадаг үгэнүүдые нэмэжэ, жэшээ болгон харуулна. (Жэшээн, Эмшэн шагнана.) Дэбтэр соохи даабаринуудые дүүргэхэдээ, юу хэнэб? яанаб? гэжэ асуудалда харюусадаг үгэнүүдые илгана, схемэ хаража, мэдүүлэлнүүдые зохёожо бэшэнэ. Жэшээнүүд дээрэ баримталан, дүримөө бэхижүүлжэ, үйлэ нэрлэһэн үгэнүүд гэжэ ойлгуулна. Таабаринуудые үйлэ үгэнүүдээр хүсэд болгон уншана, таана, бэшэнэ. (Хүлгүй аад, ябана, толгойгүй аад, тоолоно. (часы) Тоншоноб, тоншоноб, толгоймни үбдэнэ, тоншоогүйдэм, гэдэхэмни үлдэнэ.(тоншуул).</p> <p>Ямар? гэжэ асуудалда харюусаһан үгэнүүдтэй танилсуулхадаа, хэн? Юун? гэжэ асуудалда харюусаһан үгэнүүдтэйн хамта харуулхада таарамжатай байдаг. Жэшээн, улаан сэсэг, бишихан бүмбэгэ, һонин ном.Ямар? гэжэ асуудалда харюусаһан үгэнүүд юу харуулнаб? гэжэ асуудал табигдана. Юумэнэй шанар харуулна. Энэ темэ бэхижүүлхэдээ, мэдүүлэлнүүд сооһоо ямар? гэжэ асуудалда харюусаһан үгэнүүдые түүжэ бэшэнэ, үгэнүүдые удхаарнь тааруулан холбоно, схемэдэ тааруулжа, мэдүүлэл зохёоно. Доро үгтэһэн үгэнүүд сооһоо таараха үгэнүүдые табина.</p>	
8	Абтаһан үгэнүүд	<p>Буряад хэлэндэ ород хэлээр дамжажа абтаһан үгэнүүд тон олон, жэлһээ жэлдэ шэнэ шэнэ үгэнүүдэй. Терминүүдэй, манай хэлэндэ абтажал байдагынь мэдээжэ. Энэ ушар ойлгосолтой: наука ба техникын түргэнөөр хүгжэжэ байгаа хорин нэгэдэхи зуун жэлдэ ажаһуунабди. Ямаршье хэлэнэй үгын бүридэлые баяжуулгада абтаһан үгэнүүд ехэ үүргэ дүүргэдэг. Ород хэлэн – олон яһатанай хоорондо холбоо байгуулдаг хэлэн мүн. Нэгэдэхи класста абтаһан үгэнүүд тухай юрэнхы мэдээсэл үгтэнэ.Иимэ даабаринуудые дүүргэнэ: зурагуудые хаража, юун үлүүб гэжэ илгана, нэрлэнэ, ямар үгэнүүд бэ гэжэ тодорхойлно, хубсаһанай нэрэнүүдые ородоор бэшэнэ, буряадшална, шэрдэнэ. Мүн баһа огородой, саадай</p>	

		ургамалнуудыг бүлэглэнэ, нэрлэнэ, шэрдэнэ, ямар үгэнүүд бэ гэжэ олоно, бэшэнэ, дүн гаргана.	
9	Ехэ үзэгөөр бэшэгдэдэг үгэнүүд	Энэ темэ үзэхэдөө, элдэб янзын даабаринуудыг ба творческо хүдэлмэринүүдыг дүүргүүлжэ, бата бэхи шадабаритай болгохо гэхэн зорилго багшын урда табигдана. Дэбтэрэй 1-дэхи даабари соо үгтэһэн шүлэг уран гоёор уншаад, хэн гэжэ хүбүүн тухай хэлэгдэнэб гэжэ тодорхойлно. Хүбүүнэй нэрэ бэшэнэ. Һүүлээрнь дэбтэр соо үгтэһэн зурагуудыг хаража, үхибүүдтэ нэрэнүүдыг үгэнэ, бэшэнэ. Дүримтэй танилсана. Удаадахи даабари сооһоо дүримөө бэхижүүлэн, хүнэй нэрэ, фамили түүжэ бэшэнэ. Саашаа номоор даабаринуудыг дүүргэжэ байхадаа, амитанда үгтэһэн нэрэнүүд, гүрэнэй, нютагай, гол мүрэнэй, хада уулын нэрэнүүд болоно, тиимэһээ баһа ехэ үзэгөөр бэшэгдэхэ гэжэ тобшолол гаргана. Үхибүүдэй өөрынгөө нэрэ, эхэ эсэгынгээ, нүхэдэйнгөө, түрэл нютагай, тойроод байһан хада уулануудай, гол горходой нэрэнүүдыг нэрлэжэ, бэшэжэ һураа хадань аргагүй һайн гэжэ һанагдана. Дэбтэрэй 29-дэхи нюурта иимэ даабари үгтэнэ: үгэнүүд сооһоо дарамал хашалган үзэгүүдыг таби. (БААБГАЙ, ҺОЛОНГО, ХЭРМЭН). Ребусүүдыг таахадаа, нютагай нэрэнүүдыг гаргана, бэшэнэ. (ХОРИ, ЯРУУНА, АНГАР, БАРХАН).	
	Үе гэжэ юун бэ?	Энэ бүлэг үзэхэдөө, үхибүүдтэ ямар абьян үе бии болгоноб гэжэ ойлгуулха шухала. Иимэ зорилготойгоор 1-дэхи даабари дүүргэгдэнэ. Энэ темэ үзэжэ байхадаа, үгэнүүд нэгэ, хоёр, гурбан ба гурбанһаа үлүүшье үетэй байдаг гэжэ ойлгуулха, самбарта бэшээд гү, али таблица бэлдээд, харуулхада болоно. Ганса үетэй: хүн, гар, туг; хоёр үетэй: хада, модон; гурбан үетэй: басаган, һурагша; дүрбэн үетэй: гүлзөөргэнэ. Дэбтэр соо 2-дохи даабари дүүргэхэдээ, үхибүүд үгын үенүүдэй дугаараар шэнэ үгэ гаргана: жэрхи гэжэ үгэ сооһоо нэгэдэхи үеынь абана (жэр), сэргэ гэжэ үгэ сооһоо хоёрдохи үеынь абана (гэ), мэлхэй гэжэ үгэ сооһоо нэгэдэхи үеынь абана (мэл). Иимэ үгэ гарана: ЖЭРГЭМЭЛ.	
10	Мэдүүлэл юу харуулнаб? Мэдүүлэлэй һүүлдэ ямар сэглэлтын тэмдэг табигдахаб?	Мэдүүлэл гэжэ юун гэшэб? Ямар мэдүүлэлыг асууһан гэдэг бэ, ямарыень шангадхаһан гэдэг бэ гэхэн ойлгосо абадаг. Мэдүүлэл дүүрэхэн һанал бодол харуулдаг, нэгэшье үгэхөө байжа болохо, удхаараа холбоотой хэдэн үгэнүүдһээшье байжа болохо гэхэн мэдэсэ һурагшад абадаг. Энэ темэ үзэжэ эхилхэдээ, мэдүүлэл болбол дүүрэхэн һанал бодол харуулна гэжэ мэдүүлхын тула, мэдүүлэл зохёохо ба мэдүүлэлэй һүүлдэ дуунай халта таһалдахыг ажаглан үзэнэ. Точкын байһан газарта уншажа байһан хүнэй дуун халта таһалдадаг гэжэ һурагшад мэдэхэ ёһотой.	

		<p>Үхибүүд даабаринуудыг дүүргэжэ, үзэһэн мэдэсэ шадабарияа хорино. Дүрим уншаад, доро үгтэһэн даабари сооһоо дүүрэхэн һанал бодол харуулһан мэдүүлэл оложо уншана, бэшэнэ. 3-дахи даабари соо схемэдэ таараха үгэнүүдыг табина, мэдүүлэл уншана, бэшэнэ. Үзэһэнөө бэхижүүлжэ, дэбтэрэй 4-дэхи даабари соо мэдүүлнүүдыг илгажа, сэгнэлтын тэмдэгүүдыг табижа бэшэнэ. Асууһан мэдүүлэлтэй танилсуулхадаа, нэгэ һурагшаар асуудал табюулаад, нүгөө һурагшаар харюу хэлүүлхэ гээшэ ехэ тухатай байдаг. Тиин асууһан мэдүүлэл гэжэ юу хэлэнэб гэжэ тайлбари үгтэһэнэй һүүлдэ һурагшад дэбтэр сооһоо дүрим уншаха, тэрээнэй һүүлдэ асууһан тэмдэг табижа ажал ябуулагдана. Шангадхаһан мэдүүлэлыг мүн лэ иимэ гуримаар үзэхэ зуураа үгүүлхэ ба бэшэхэ ёһыень һайнаар танилсуулха. Эдэ гурбан янзын аялгатай (интонацитай) мэдүүлэлнүүдтэй танилсажа байха үедөө асууһан, шангадхаһан мэдүүлэлнүүдтэй бишыхан текстнүүдыг түүжэ, уранаар уншуулхада зохид байха. Энэ темэ гаража байхадаа, һурагшадыг мэдүүлэл зохёолгожо хургаха гээшэ тон шухала хүдэлмэринүүдэй нэгэн болоно. Энэ темэ бэхижүүлхэдэ, дэбтэр соохи 4-дэхи, 5-дахи даабаринуудыг дүүргэнэ.</p>	
11	Үгэ таһалжа, шэнэ мүртэ бэшэлгэ	<p>Үгэ таһалжа, шэнэ мүртэ бэшэлгэ дүримдэ анхаралаа табижа, һурагшадта бата бэхи дадал олгуулха тон шухала. Үгэнүүдыг, илангаяа олон үетэй үгэнүүдыг зүбөөр таһалжа, шэнэ мүртэ нүүлгэн оруулха дүримыг һайнаар ойлгуулхын тула иимэ арга боломжонуудыг хэрэглэжэ болохо. Түрүүшээр, нэгэ, хоёр үетэй хүнгэн үгэнүүдыг, үшөө абтаһан үгэнүүдыг жэшээ болгон үгэхэ. Жэшээнэ, мал, зун, зон, гар, хоол, зуун, клуб, стул, мел. Удаан аялгантай үгэнүүд нэгэ үетэй үгэнүүд гэжэ тоологдодог. Хоёр үетэй үгэнүүдыг харуулхадаа, гурбан бүлэг үгэнүүдыг хэрэглэнэ: нээмэл үетэй (баха, сохо), хаамал үетэй (тармуур, торгон), холимог үетэй: хаамал ба нээмэл (ручка, Доржо). Дэбтэр соо үгтэһэн түрүүшын даабаринуудыг дүүргэхэдэ, үхибүүд үгэнүүдыг үенүүдтэ хубаана. Һүүлээрнэ үгэнүүдыг таһалжа, шэнэ мүртэ нүүлгэнэ. Удаадахи даабари дүүргэхэдэ, һурагшад схемэдэ тааруулан мэдүүлэл зохёно. (Жэшээнэ: Басаган һонин ном уншана.) Таһалжа нүүлгэхэдэ тааруу үгэнүүд, нүүлгэжэ болохогүй үгэнүүд гэжэ илгаруулха даабаринуудыг дүүргүүлхэ. Ребусүүд үгтэнэ: ҮНЭГЭН, ТАБАГ, ҮҺЭН. Энэ темэ бэхижүүлхэдэ дэбтэр соохи 8-дахи, 9-дэхи, 10-дахи, 11-дэхи даабаринуудыг дүүргэнэ.</p>	
12	Текст гэжэ юун бэ?	<p>Грамотада хургалгын үеын дүүрэхэнэй удаа үхибүүд мэдүүлэл болон текст тухай мэдэсээ практика дээрэ хорино, мэдүүлэл бэшэг дээрэ харуулжа һурана. 1-дэхи</p>	

	даабари соо мэдүүлэлнүүдые зүбөөр табижа, текст болгоно, бэшэнэ. Зураг хаража, удхаараа холбоотой мэдүүлэлнүүдые зохёно. Үгтэһэн даабари соо мэдүүлэлнүүдые зэргэсүүлнэ, тэдээн сооһоо текст олоно, текстэдэ таараха нэрэ шэлэнэ.	
--	---	--

1 классай нурагшадай шадабаринууд

Үхибүүнэй өөрын хүгжэлтын дүнгүүд (личные результаты) – өөрын ба хүнүүдэй ажабайдалда түрэл хэлэн ямар үүргэтэйб гэжэ ойлгоно (хэлэнэй аргаар хажуудахи хүнтээ харилсанаб, бэшэмэл текстын удха үзэнэб гэжэ ойлгоно).

Бээ гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД):

- Багшатаяа хамта хэшээлэйнгээ зорилго табижа;
- Хэшээлдээ юу хэһэнэ хойно хойноһоонь тоолохо;
- Юу хэхэ гэшэбиб гэжэ уридшалан хэлэхэ (прогнозировать);
- Өөрынгөө, нүхэдэйнгөө ажал багшатаяа сугтаа урид зохёогдоһон тусхай критеринүүдээр шалгаха;
- Багшын үгтэһэн түсэбөөр, алгоритмаар хүдэлжэ шадаха.

Оршон тойрониё шудалха шадабари (познавательные УУД):

- Номоор хүдэлхэ (номой гаршагай, тусгаар тэмдэгдэй үүргэ ойлгохо);
- Зураг хаража гү, али текст уншажа, асуудалнуудта харюу олохо;
- Багшатаяа болон нүхэдтээ хамта дүн гаргаха;
- Үгөөр хэлэгдэһэн ойлгосо схемэ, таблица, модель болгохо, тиин һөөргэнь модель соо харуулаатай ойлгосо үгөөр хэлэхэ;
- Текстын удха дамжуулха.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- - Нургуулидаа болон класс соо үхибүүдээр, ехэ хүнүүдээр хөөрэлдэхэдөө, хэлэлгын журам баримталха;
- - Багшанарай болон хамта нураһан үхибүүдэй хандалгада харюусаха;
- Өөрынг ханаа бодол аман хэлэлгээр, тиихэдэ багахан текст зохёожо, бэшэгэй хэлэлгээр харуулха;
- Хажуудахи хүнүүдээ шагнаха, тэдэнэй хэлэһэниё ойлгохо;
- Уран гоёор уншаха, хөөрэхэ;
- Классайнгаа үхибүүдтэй, багшатаяа яагаад ажалаа эмхидхэхэ, ямар журамуудые сахиха тухайгаа хэлсэхэ;

- Хоёр хоёроороо, бүлэг бүлэгөөр хүдэлхэ, тийхэдээ олон ондоо «тушаал» бэе дээрээ абаха: ударидагшын, даабари дүүргэгшын, бэшээшын г.м.

Жэлэй дүүрэхэдэ һурагша юу мэдэхэ, шадаха ёһотойб (предметнэ дүнгүүд)

- Уран зохёолнуудай элдэб үнгын жанрнуудые мэдэхэ;
- Мэдүүлэлэй тэмдэг (удха ба интонационно дүүргэлгэ);
- Мэдүүлэлнүүдые зүб бэшэлгэ: мэдүүлэлэй эхиндэ ехэ үзэг, мэдүүлэлэй хойно (точко, асууһан тэмдэг, шангадхаһан тэмдэг);
- Буряад хэлэнэй абьян ба үзэгүүд, тэдэнэй гол илгарал (абьянуудые шагнанабди ба хэлэнэбди, үзэгүүдые харанабди ба бэшэнэбди);
- Аялган ба хашалган абьянуудай тэмдэг;
- Хатуу ба зөөлэн, хонгёо ба бүдэхи хашалган абьянуудай тэмдэг;
- Алфавидай 36 үзэгүүдые һайн мэдэхэ.
- Үгүүлэлэй илгарал хоолойгоороо зүб харуулха;
- Нуралсалай болон нуралсалай бэшэ номуудые хэрэглэхэ;
- Хэблэмэл ба бэшэмэл текстнүүдһээ үгэнүүд ба мэдүүлэлнүүдые буулгажа абаха, ехэ ба бага үгэнүүдэй холболто зүб бэшэхэ;
- Багшын хэлэжэ үгэхэдэ зүб бэшэхэ (текст соо 20 үгэһөө доошоо);
- Үгэнүүдые хэлэхэдэ, тэдэнэй модель табиха. Хэлэжэ үгэхэдэ мэдүүлэлэй схемэ табиха. Өөһэдөө мэдүүлэл һанаха;
- Хэлэһэн абьянуудые шэхээрээ илгаха;
- Аялган ба хашалган абьянуудые илгаха, зөөлэн ба хатуу, хонгёо ба бүдэхи абьянуудые илгаха;
- Үгэнүүдые үенүүдтэ хубааха;
- Үгэнүүдые шэнэ мүртэ зүб таһалха. Мэдүүлэл хаана эхилнэб, хана дууһанаб гэжэ мэдэхэ. Мэдүүлэл ехэ үзэгөөр эхилхэ, мэдүүлэлэй хойно табиха тэмдэгүүдые (. ? !) зүбөөр хэрэглэхэ.

КТП Буряад хэлэн 1 класс**В неделю – 1 час**

№	Сэдэб	Үнгэргэгдэхэ саг
1	Абянууд үзэгүүднээ юугээрээ илгарнаб? Ямар абяе яалган абяан гэнэб?	
2	Ямар абяе түргэн ба удаан аялган абяан гэнэб? Дифтонг абяануудай бэшэлгэ ямар бэ?	
3	Аялган үзэгүүд яжа илгардаг, таарадаг ба хубаридаг бэ?	
4	Хашалган абяанууд. Хонгёо ба бүдэхи хашалганууд	
5	Я, яа, е, еэ, ё, ёо, ю, юу, и, ии үзэгүүд ямар «ажалтайб»? Ямар ушарта йотированна үзэгүүд хоёр абяа тэмдэглэнэб?	
6	Зөөлэн тэмдэг (ь) ямар «ажалтайб»?	
7	Үгэнүүдые яжа шэнэ мүртэ оруулхаб?	
8	Буряад алфавит хэды үзэгтэйб?	
9	Хэн? Юун? Юу хэнэб? Яанаб? Ямар? гэхэн асуудалнуудта ямар үгэнүүд харюусанаб?	
10	Ямар үгэнүүдые абтаһан үгэнүүд гэнэб? Ямар үгэнүүд ехэ үзэгөөр бэшэгдэдэг бэ?	
11	Мэдүүлэлэй һүүлдэ ямар сэглэлтын тэмдэг табигдахаб? Шалгалтын диктант.	
12	Алдуу дээрэ ажал. Хэлэлгэ бэшэг дээрэ яжа харуулагдахаб?	

Багшын ба үхибүүдэй хэрэглэхэ литература:

- Б.Б. Батоев «Методическа заабаринууд». Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл, 1987.
- Д.Д. Ошоров «Методическа заабаринууд». Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл, 1987.
- Д.Д. Дарижапова «Диктантнуудай ба изложенинүүдэй суглуулбари».
- С.Ц. Содномов «Диктантнуудай суглуулбари». Улаан – Үдэ: «Бэлиг»,2006.
- В.Д. Патаева «Буряад уран найхан арадай аман зохёол холбон үзэлгэ». Улаан – Үдэ,1995
- Л.Д. Шагдаров «Буряад, ород оньһон, хошоо үгэнүүд». Улаан – Үдэ: «Бэлиг», 1996.
- С.А. Ошорова «Буряад аман зохёол». Улаан – Үдэ: «Бэлиг», 2003.
- В.Б. Гомбоев «Һонирхолтой нааданууд». Улаан – Үдэ: «Бэлиг», 2009.
- Б.Б. Лхасаранова «Буряад хэлэнэй орфоэпи». Улаан – Үдэ: «Бэлиг», 2009.
- Д.С. Базарсадаева «Булагай эхин». Агын хэблэлэй байшан, 2003.
- В.Б-Н. Намсарайн «Буряад онтохонууд». Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл, 1988.
- В.Ш. Гулгаров «Буряад үльгэрнүүд» Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл, 1988.
- С.Д. Бабуев «Магтаал,үрээл, соло». Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл, 1995.
- С.М. Бабушкин «Буряад – ород словарь». Улаан – Үдэ,1992
- К.М. Черемисов «Ород- буряад словарь». Улаан – Үдэ, 1988.
- Ц.Б. Будаев «Оньһон үгэ оншотой». Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл, 1988.
- Д.Д. Могоева «Тунатай болооб». Улаан – Үдэ: «Бэлиг», 2003.
- Д.Н. Сультимов «Гуталгүй гулабхаа». Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл,1993.
- Д.Д. Ошоров «Сасуутан ». Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл, 1988.
- У.Е. Мангутова «Сагаалганай наадан салгидаһаар...». Улаан – Үдэ: «Бэлиг», 2007.
- Д.Д. Ошоров «Табан хурган». Улаан – Үдэ: Буряадай номой хэблэл,1997.